

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)

Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)

Band: 33 (1947)

Artikel: Val Falleruna ; Val S. Pieder

Autor: Schmid, Antoni

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881765>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Siehe Rechtliche Hinweise.

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. Voir Informations légales.

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. See Legal notice.

Download PDF: 24.05.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Val Falleruna — Val S. Pieder

da Sur Antoni Schmid, plevon, Val.

Sco igl ei interessant per in amitg dil teater, de mirar ina gada davos las culissas, sto ei era legrar igl amitg della historia, sch' el ha caschun de dar in' egliada davos las teilas-falien dils tschentaners, che cuvieran vi quei ch' ei passau en siu contuorn. Ed ual en l' historia de nies Grischun seporscha, gie se-sforza quella pusseivladad en vischinonza, grazia allas biaras excavaziuns de sgr. forestier cirquital W. Burkhard ed allas per-scrutaziuns de sia Excell. Msgr. Uestg Caminada, en caussas dil cultus de crap ed aua etc. Quels studis preliminars stimule-schan de cavar vinavon, buca mo ella tiara, mobein era els archivs ed ella tradiziun. Aschia stuess ins, entras studis compa-regliorts, tscheu e leu saver empunir fils ruts de nossa historia locala. Ins vegli perstgisar, sche buca tuts ils nuvs cuntentan el suandont studi historic sur la Val s. Pieder, ne sco ella senum-nava probabel avon che la baselgia de s. Pieder vegni baghiada leuen, la Val Falleruna, sco ella vegni aunc numnada en in document dils 1345.

Las excavaziuns prehistoriccas han lur gronda muntada, per fixar las vias tier las contradas, che stevan da gliez temps en relaziun cun ils habitants de nossas contradas. — Ils relicts ord il temps de bronz (ca. entochen 1100 a. Cr.) e per part entochen 3000 a. Cristus (Crestaulta) ne ord il temps de fier suandont, laian encorscher, che nossa tiara seigi stada populada gia avon ils Romans e Romontschs.

De serestrenscher sin Val s. Pieder ne Val Falleruna, vegn principalmein la lingia prehistoricca da Glion—Val Falleruna—Val—Rein—Mesauc en damonda. Per illustrar quella lingia e sias sromaziuns menzioinein nus mo zacontas scopertas: ina banera de bronz sill' alp de Scuolm, duas talas a Valendau, ina spada de bronz a Glion, dus stilets de bronz sil Tumegl sur Val, direcziun Stussavgia, ella Therma a Val ina scalgia de tia-racotga etc. Era differents nums locals, ch' ein buca tudestgs,

muossan a nus il fastitgs de peis romontschs, romans e celtics. Scadin cass savein nus mo sin quei territori distinguer silmeins 4 differentas naziuns tenor ils nums locals. Tier ils pli vegls nums audan senza dubi per ex. Patnaul e Padenatsch etc. Lu suonda ina perioda romana: Soladüra, Parvic, Serneis etc. E sissu ina perioda romontscha, che ha schau anavos lunsch ora la pli marcanta signatura ella determinaziun locala ed ha imprimiu buca mo als nums locals siu colorit, mobein en buna mesira era al lungatg seformau suenter l' immigraziun dils Valesans.

Il renomau prehistoricher Heierli (1908) suppona sco principal pass de transit ellal alps, già ella perioda de bronz ed aunc dapli ella perioda de fier, pia avon ils Romans, la lingia: Bernhardin—Cuolm Val (pia buca da Val Rein giuadora) —Bogn—Val—Glion. In mussament che la fontauna caudla de Val fuvi enconuschenta già avon ils Romans, ei la scoperta fatga avon onns, curch' ins ha schubergiau la fontauna: Ossa e scalgias de tiaracotga taliana della perioda de bronz. Denton ha quella lingia strusch contonschiu muntada pli che locala. — Suenter la conquista della Rezia (15 a. Cr.) han ils Romans preferiu in' autra lingia ord raschuns spirontamein practicas: a lur strategia surveva onz meglier ina via sur il Spligia e Septimer-Gelgia. Avon che bandunar il terren prehistoric lessen nus aunc remarcar, che differents loghens en Val s. Pierer empermessessen probabel bien success cun excavaziuns, sco per ex. Soladüra, Zervriala, Vallè etc. Cun quei stuein nus per oz concluder il temps prehistoric de Val.

Ils Romans han, sper lur evlas, naturalmein era plantau sin terren retic lur dretg, lur constituziun, lur lungatg e cultura. Davart il lungatg e la cultura d' avon lessen nus indicar cheu nuot malsegir. La pli nova teoria suppona igl ill y r i c (Illyrians, Indogermans ella contrada balcanica Illyria sper l' Adria; 168 a. Cr. Illyria dil sid = provinzia romana, el VII. tschentaner sut domini slavonic, pli tard franzos, austriac e 1919 jugoslavic) sco fundament de lungatg e cultura en Rezia. — Scadin cass ei l' infiltraziun romana buca stada ina violenta. Factum ei mo, che lungatg e cultura de pli baul ein semischadai cun il latin popular, il lungatg vulgar-roman. Ord quel ei lu il retoromontsch sesvi-

luppaus. Quei svilup pacific ei naturalmein era vegnius sustenius entras las staziuns, ch' ils Romans havevan eregiu per lur legiunaris pensiunai. Schebein ina tala staziun ha era existiu sin territori de Val, savein nus buc. Il niev program stradalesc dils Romans, dictaus da principis strategics, plaida cheu encunter. E quei malgrad che la pli veglia schlattein existenta de Val s. Pierder Vieli (da Vigilius) tonscha sil pli pauc ella perioda retormontscha de Val, sche buca tuttavia el temps dil Romans.

Ein ils Romans era stai fetg tolerants davart lungatg, religiun e cultura dils pievels suftamess (excepiu il cristianismus, pervia de sia opposiziun encunter la divinaziun dil Cau dil stadi), ein els tuttina da l'autra vart stai zun exclusivs, nua ch' ei se-tractava dil territori conquistau; lez vegneva prius per propriedad dil stadi. Culegns indigens e romans survegnevan ina part de quei territori per tscheins ne per utilisaziun (buca per agen), ferton che l'autra part vegneva economisada tras purs dil stadi per il stadi u per igl imperatur. Aschia eis ei restau era il temps suandont dils Francs (in stadi germanic successur digl imperi roman suenter sia decadenza) entochen ca. igl onn 806. — Senza dubi fuvan denton grondas parts dil territori, entras relaziuns socialas ed economicas, semidadas en proprietad privata enviers la fin dil temps merovingic (Merovings = schlatteina regala francoica, V.—VIII. tschentaner: Chlodvig 486—Childeric 752 de-tronaus entras Pipin). La constituziun de comitats dils Francs ha, entochen ca l'entschatta dil IX. tschentaner, schau exister vinavon la constituziun municipala dils Romans, mo cun autra nomenclatura.

La famiglia dils Victorids persula veva per ex. da quei temps gia acquistau mo ella vallada dil Rein-anterieur in immens territori privat (priu ora la Lumnezia, che fuva restada regala).

Aschia menzionescha igl Urbari dils beins digl imperi per Currezia ord il temps de Ludvig il Pietus (fegl de Carli il Grond, 814—840) sper auters differents loghens en Lumnezia in Liber, cun num **Victor in Valle Fallerunae**, pia en Val s. Pierder ded ussa, cun ca. 570 aras èr, e 20 cargas fein. Dapli aunc 27 cuorts purilas en Lumnezia, nua che purs nunlibers luvravan. (Ina part vulan transferir quella Val Falleruna a Fallerins sper

Schluuin; leu setracta ei denton negliu d' ina val. — Auters, sco Dr. Pöeschel, concludan ord in citat d' ina veglia purgameina dils 1345, nua che Val s. Pierer sa nunpusseivel esser citada cun quei num de s. Pierer, essend s. Pierer daventaus per pli tard patrunbaselgia leuen, che s. Martin sper Tersnaus seigi maniaus en quella purgameina. Cheu encunter pretendin nus, che s. Martin sper Tersnaus appi ensumma buc esser maniaus en quella purgameina. Pertgei quei liug ei segir vegnius colonisaus da Val anora suenter l' immigraziun dils Vallers. (Ils de Val dian aunc ozildi da sesez ils «Vallers» e buc ils Valsers.) Plinavon stuein nus era ponderar, che da quei temps ils signurs de Belmont havevan gia possess en Val, per ex. Zervriala, dal qual nus udin aunc suenter. Pli detagliau sclarament en quella nebla savessen segir excavaziuns a Vallé dar, malgrad igl apparentamein tard datum della hodierna caplutta, che ei, ual pervia dil retard, suspectus. — Ad interim retenin nus sco datum silmeins schi bein documentau sco ils auters, ch' ei fuvi ils 1345 gia ina caplutta de s. Martin en Val; pia avon ch' ils Vallers vegnien suraneu.

Ord igl Urbari digl Imperi, allegau sisura, obtenin nus suandonta survesta della economisaziun probabla della Lumnezia dal temps de Ludvig il Pietus (814—840):

I. — Tiara signurila (Salland) = 102 ha. 60 aras.
II. — Praus = 190 cargas fein
III. — Veggas = 1 (a Pleiv)
IV. — Cuorts purilas = $65\frac{1}{2}$
V. — Alps = 5
VI. — Mulins (imperials) = 2

Nua ch' ils differents objets ein d' encurir savein nus buca dir. Scadin cass han era ils habitants de Val giu mulins enzacu. Nums locals dattan aunc ussa perdetga de quei: per ex. la «Mola» enta Valè, Molendina a Camp etc.

Sut il regim dils Merovings e dils emprems Carolings han naturalmein ils «Gronds» della tiara aunc «privatis au» pulitas purziuns dils beins della cruna ne dil stadi entras usurpaziun. Dapli ha aunc la politica de colonisaziun dils retgs franco-

nics promoviu la parcellaziun dil territori. Surtut han els stimulau las claustras de colonisar ed han dotaу quellas cun gronds territoris nuncultivai. Aschia per ex. Carl Martell (che ha surventschiу 732 ils Arabers a Poitier) che ha regalau alla claustra de Mustér in grond territori. Era la claustra de Faveras ei sin semeglionta moda vegnida tier possess en la vallada dil Reinanteriur, per ex. a Flem e probabel era en Val. Silmeins han quels dus loghens omisdus apparteniu pli tard in temps als signurs de Belmont.

In' ulteriura raschun per nossa supposiziun, che Val seigi sut il domini franconic u vegnius colonisaus da niev ne sil pli pauc cristianisaus (en quei cass ual dalla claustra de Faveras) sersulta ord il suandont:

1. Il sura citau Victor in Valle Falleruna e possedeva tenor igl Urbari caroling denter 814 ed 840 in presen-tabel bein puril: ca. 5,7 ha èrs cultivai e 20 cargas prau de fein. Ton haveva duvrau temps, avon ch' ei seigi cultivaу.

2. Sche nus ponderein, che la via della pli veglia cultura della vallada mava da Blizuna—Mesauc—Bernhardin—Cuolm Val—Glion cheu atras, vegnin nus tier ina conclusiun ualti perschudenta: segir han ils Francs giudapei dil Cuolm Val, sco en biars auters loghens, eregiu ina baselgia ne baselgietta de s. Martin, dil sogn nazional dils Francs (cfr. era ina statuetta de s. Martin ella gruppera principala sigl altar ded ussa, che lai encorscher il fil della tradiziun, era tier midadas de patrocini). Pareglia en quei senn era: Cuera, Flem, Glion, Trun, Mustér, Pitasch, Schons ed ual era en Val.

3. Anno 1345 vegn, en in document de perduns ina baselgia de s. Martin numnada sco suletta. Quei ei segir stau l' anteces-sura ne in a antecessura della hodierna caplutta della s. Crusch a Vallè. Capeivel che quella ei per temps, forsa instinctivamein, vegnida negligida, svanend ils Romontschs plaun a plaun ord la val e pér pli tard sco caplutta della s. Crusch cun in intent determinau, reconstruida. Forsa savessen excavaziuns porscher ulte-riur sclariment.

En num dil retg franconic regeva a Cuera in statt h alter cun il tetel roman «Praeses» sper igl Uestg sco Cau spiritual. El VII. ed VIII. tschentaner ein omisduas dignitads stadas enta maun della pli pussenta famiglia della tiara, dils schinumnai Victorids. Siu davos representant, Tello, ha stuiu unir omisduas dignitads, de Praeses e d' Uestg, en sia persuna. Aschia ha la **Rezia** formau sut el e ses dus successurs in stadi **hierarchic miez suveran**, cun pussonza spirituala e temporala en in maun. Tributs e tgira dil dretg fuvan caussa dil Praeses Uestg. — Carli il Grond ha remplazzau il stadi hierarchic retic entras la constituziun de comitat franconic. (806). — In cont franconic ha obteniu la pussonza temporala enstagl digl Uestg. Ins ha zavrau schi bein sco pusseivel ils beins digl imperi, resp. dil retg da quels digl Uestgiu; tgi ch'enconuscha la politica expansiva dils Victorids morts ora, capescha che quei ei buca stau dil tut lev. — Igl urbari della Rezia curiala, prius si igl onn 831, ha organisau ils beins regals ella Rezia Curiala en nov districts d' administaziun e fiscals:

1. Wallgau-Vorarlberg. 2. Val renana-su, giusut la Landquart. 3. **Tuverasca**, Val dil Rein-anteriur, sur Cuera. 4. Casti, Müstail, Sursaissa romontscha. 5. Tumliasca. 6. Cuera. 7. Bergaglia. 8. Engiadina-aulta. 9. Engiadina-bassa e Vinschgau (Ministerium Remedii?). — La nova organisaziun e constituziun ha giu igl avantatg, de formar ina **unitad economica** ord las biaras cuorts dependentas. L'economia vegneva manischada dal Palatinat en producziun e consummaziun. Dall' administraziun e giurisdicziun de quels districts u ministeris savein nus buca relatar dapli en quei connex. Mo aunc enzatgei, per capir la enqualgadas trubistgada mischeida dils differents dretgs dils Segneradis de pli tard! Ils differents ministers en ils **nov districts** havevan, sper l' administraziun economica, de procurar era la giurisdicziun bassa. Il cont della Rezia Curiala teneva la **giurisdicziun aulta** en igl entir comitat, mo fuva dasperas buc ina instanza pli aulta per ils nov ministers. **Territorial coincidava la Diocesa cun il comitat franconic.** Quei vul dir il pli vegl confin digl Uestgiu cumpeglia il territori dil cont retic, **in terren spirontamein retoromontsch.** — Ins comparegli era la concor-

danza dil spazi dils nov ministers cun ils decanats de pli baul, ne cun ils posteriurs Capetels Gronds. Il medem Urbari dil Reginavel indichescha era la Lumnezia cun Val s. Pieder, sco era Schons, Rein posteriur e Mesauc (en temps vegl e baul medieval vias de traffic cun Lumnezia e Rein anteriur) sco parts dil Ministeri Tuverasca.

Cun quei havein nus fixau il **liug politic ed ecclesiastic** per l' anteriura Val Falleruna ne Val s. Pieder entochen quei onn 831, numnadamein el Ministeri Tuverasca. Il num **Tuverasca ne Tuoratscha** deriva bein dalla Cuort Tauvers ne Tuora dadora Sagogn cun ina baselgia de s. Pieder ord igl emprem temps cristian della Rezia; legia era Prof. Dr. P. Tuor ed auters! La caplutta sezza ei buca semantenida. Signur e patrun de quei territori immun fiscalic della Tuverasca fuva il retg; en siu num vegneva la giurisdicziun publica exequida. Sco ils auters districts haveva la Tuverasca la medema constituziun de finanzas, de dertgira e d' armada.

Ord il sura citau Urbari dil reginavel endrieschan ins era tscheins, taxas e lavurs cuminas per il retg, ses emploai e ministers. Il tscheins regal en Lumnezia purtava 36 schillings e dus schillings al Camerarius. — Quellas contribuziuns se declaran sco tribut als Francs ne sco tscheins per la concessiun de territoris desiarts ed uauls per l' urbarisaziun; tals territoris uevan gie al retg, essend tiara publica, senza patrun. —

Ulteriuras contribuziuns e lavurs-cuminas consistevan en grevezias de loschament ed hospitalisaziun per ils emploai regals, sco era en prestaziuns per alimentaziun, armaziun e transports d' uiara. En Lumnezia haveva il minister duas staziuns d' alimentaziun, e survegneva aunc vitier 4 faultschs, 4 lintginas, 4 vestgius de launa, (en valeta de ca. 6 denars per in), 4 purschals, 4 mignuccas, 8 funs sal. En cass d' uiara survegneva el aunc 12 carrs de sauma. Interessants ei era il sclariment, che quei Urbari dat sur la competenza officiala dil minister. El duei numnada-mein buc esser mo in **menader politic**, mobein era il **menader economic** de siu territori. Perquei vegneva el era sustenius da gidonters: **in camerarius**, sco gidonter per igl incassament dellas

entradas e per otras fatschentas d' administraziun. Tschun **mi-giurs signurils, 9 mistergners** ne survigiladers de construcziun ed **8 catschadurs**. — Al retg udevan en Tuverasca era 6 uauls serrai, dals quals lenna e catscha udevan ad el. Era auas fuvan serradas pervia della pesca ed otras utilisaziuns. (Il stadi ded ussa ha per part aunc adina manteniu en nova fuorma ils regals de catscha e pesca).

Suenter quei excours historic general, vulein nus returnar a Val s. Pieder, che ha naturalmein era profitau ne pitiu da quei svilup en Rezia, specialmein en Tuverasca, ensemble cun otras contradas. Pertgei Val s. Pieder da gliez temps fuva aunc romontsch, sco ei seresulta da differents datums. — Tenor in document (cfr. Mohr, Cod. Dipl. No: 152, pag. 187 sq.) sto la Ugadia ne administraziun sin ina moda ne l' altra esser veginida pli tard en mauns digl Uestg de Cuera, sil pli pauc sur la Lumnezia. Pertgei quei document fixa ina cunvegnentscha denter Uestg Hartmann e Signura Elisabeth de Sax ed il fegl de quella Albrecht (Albert) de Sax, davart il Segneradi Belmont ed auters beins e dretgs ord il relasch dil davos signur de Belmont. Igl Uestg surdat als signurs de Sax l' ugadia e l' occupaziun ecclesiastica en Lumnezia. Tenor quella versiun havessen ils signurs de Belmont era giu lur segneradi en Lumnezia sco feudum digl Uestg e dil Capitel catedral. — In dils paucs monuments, che dattan aunc perdetga della scumiada Belmont-de Sax en Lumnezia, ei la casa-pervenda a Degen, la caplutta en la pintga turetta, che havess basegns d' ina restauraziun, che respectass la historia de nossa vallada.

Nus astgein buc emblidar, che da quei temps ils dretgs politics, schibein sco ecclesiastics, fuvan buca ligiai adina vid in territori arrundau, mobein s' extenedevan savens sur pliras vischinonzas, ellas qualas era puspei auters signuradis ne outras pleivs havevan lur regress. Per quella raschun porscha l' historia aschi savens legns e disvaris, sch' ins vul miserar tut cun las mesiras ded ozildi, enstagl prender realmein las relaziuns sco ellas fuvan e buca sco ins giavischass ellas posteriuramein. Aschia savein nus per Val s. Pieder da quei temps (avon ils de Sax, sco artavels e successurs dils Belmonts) strusch admetter in complet

signuradi territorial per Val, che havess cumpegliau tut il territori. Memia biars patruns gronds havevan possess leuen, perche mo in ded els havess saviu reger sur tut, sco nus vesein suenter. Cheu ei buc il liug, de descriver la separaziun dellas differentas pleivs ded ussa dalla anteriura pleiv de vallada: Pleiv. Per nus ha interess oz mo la separaziun de Degen e quella de s. Martin en Val, ne sco sescheva lu: en Val Falleruna. — Scadin cass fuvan già avon ils artechels de Glion (1526) 2 filialas sespartidas da Pleiv: sancta Maria a Degen e s. **Martin en Val**. — **La Pleiv de Nossadunna a Degen**, ina tipica baselgia propri-signurila, sco ei deva talas el temps carolingic, consisteva mo ord treis casaments a Fraissen sper baselgia ed ord las cuorts a Zervriala (Zavraila) da quei temps habitadas. Pli tard ein las entradas de Zavraila vegnidas renconuschidas al plevon de Val, ina gada che ei ha dau in tal. Quel dueigi proveder Zavraila, che seigi memia allontanau per il plevon de Degen. La relativa registraziun della baselgia de Nossadunna a Degen digl onn 1527 secloma: «*Noverint universi, quod omnia bona in Safryla (Zavraila) dant omni anno in perpetuum . . . quadraginta crinas butiri de omnibus bonis eorum in die exsultatione (!) sanctae crucis plebano in Igels ecclesiae beatae Mariae virginis.*» (Scadin duei saver, che tuts ils beins a Zavraila duein en perpeten dar mintg' onn al plevon de Degen della baselgia della beada Purschala Maria . . . 40 creñas pischada de tuts lur beins per il di della exsultaziun della s. Crusch (14. settember)). —

Sur ils dretgs sin pischada della medema baselgia, sco p. ex. dallas alps de Camuns etc. en in auter liug.

Essend la fundaziun della pleiv Degen-Fraissen entras ils baruns de Sax-Mesauc pli segira che mo probabla, e renconuschend quels las entradas de Zavraila e la pastoraziun en leu ual alla pleiv de Degen, stuein nus constatar per in cert temps fetg interessantas relaziuns en la Val s. Pierer (pertgei ussa fuvan ils Vallers già secasai leu ed havevan baghegiau la baselgia de s. Pierer) dad ina vart udeva pia Zavraila als baruns de Sax-Mesauc, sco nus havein viu sisura; da l' autra vart havevan era ils signurs de Bellmont e perfin ils de Montalt beins en Val. Ils signurs de Montalt havevan lur beins per part puspei neu dals no-

belz de Grünenfels, che havevan el XIII. tschentaner possessiuns en Lumnezia. Heinric ils II de Montalt haveva numnadamein maridau ina Margreta de Grünenfels (Juvalt, Necrol. Cur. p. 118) Entras jerta haveva el lu obteniu il pign segneradi Grünenfels en Lumnezia. Aschia paran differents signurs d' haver repartiu ils singuls beins en Val. In Symon de Montalta fuva per ex. migiur dils beins dil Capetel catedral en Val. (Urbaris dil Capetel cathedral). Il Necrologium Curiense descriva era il possess dils Belmonts en Val. (p. 12 e 23).

Recapitulond savein nus dir: la gronda part dil terren en Val s. Pieder udeva igl emprem dil temps medieval al Capetel catedral a Cuera, agl Uestg, als signurs de Montalt ed a quels de Belmont. Ils signurs de Belmont havevan bein la gronda part dil terren en Val s. Pieder; il davos de Belmont, Duri Walther († 1371) ha era giu l'ugadia ne castelania vitier. Denton pér lur successurs de dretg (ual ils conts de Sax-Mesauc) ein, tenor Muoth, daventai veritabels signurs territorials. — En ina brev de perduns egl archiv de Pleiv vegn bein s. Martin en Val menzionaus, mo aunc buca s. Pieder sil Plaz (1345). Persuenter dat ei in sigil de Val (cun s. Pieder) ord la secunda mesadad dil XIV. tschentaner. Pia buca ditg avon 1400. — Ual en quei interval ha Caspar de Sax-Mesauc (1362/90), entras sia dunna Elisabeth de Razén, ina beadia dil davos de Belmont, survegniu enta maun la gronda part dils possess belmontics. Gliez ei bein daventau sil pli baul 1371, suenter la mort dil tat Duri Walter, plitost zatgei pli tard. Ord las raschuns allegadas sisura, savein nus, es-send ils baruns de Sax patruns feudals dils Valesans en Val Rein gia dapi ca 1277, bein fixar igl onn 1371 sco datum il pli baul pusseivel per l'immigraziun dils Valesans en Val Faleruna, che vegn lu, suenter il niev patrun-baselgia, ad esser semidau en Val s. Pieder. L' anteriura populaziun, sut ils de Belmont, ei scadin cass stada romontscha. Pér curch' ils signurs de Sax-Mesauc han artau la posiziun dils Belmont aunc tier lur anteriur possess, han els, sco en Val-Rein era favorisau en Val l'immigraziun dils Valesans. Mo nuotatonmeins ha la cultura e lavur romontscha, era aunc suenter tschentaners, schau anavos en Val numerus relicts e fastitgs, silmeins linguistics. Quei attestan aunc adina nume-

rus nums de loghens e praus. Era differentas expressiuns el lungatg de conversaziun, formai entuorn ella fuorma tudestga, che paran igl emprem mument zatgei tipic valesan, tradeschan lur origin retoroman. 1371 selai pia constattar sco davos onn dil domini predominant dil Romontsch en Val s. Pieder, schegie ch' il Romontsch ha aunc ditg sedustau per sia ierta, seigi cun scamonds de maridaglias mischedadas linguistic, ne cun scamonds de venditas de funs als immigrati. Denton ha la scadin cass fleivla populaziun romontscha, malgrad sia valerusa resistenza, stuiu ceder la finala alla surpussenta e fritgeivla, mo era luvrusa e prusa populaziun valesana, il Vallers, ded ussa. E quels vegnan bein a capir, sche nus cavein ora tscheu ils fastitgs dils pli vegls habitants, che han dau l' emprema tempra alla vallada e cultivau ils emprems funs cun nums romontschs per lur successurs tudestgs.